

Upmalā

Zvejot zušus man iemācija tētis. Upītē, kas tecēja gar tīrumiem blakus viņa bērnu dienu mājām. Augusta mijkrēslī mēs sēdāmies mašīnā un devāmies turp, no lielceļa, kurš šķērsoja upīti, nogriezāmies pa kreisi nelielā stigā, kas bija tik vien kā divas iebrauktas traktora sliedes, tad lejup pa stāvu nogāzi un tālāk paralēli ūdenim. Pa kreisi atradās druva, zeltaini kvieši, kas švīkstēja gar mašīnas sānu, pa labi – garā un klusi čukstošā zāle. Viņpus zālei bija ūdens, metrus sešus plata, rāma upīte, pēdējos saules staros izlocījusies cauri augu zaļumam kā sudraba ķēde.

Mēs lēni braucām gar krācēm, kur ūdens izbaidīti šļakstījās ap akmeņiem, un garām vecajam, likajam vītolam. Man bija septiņi gadi, un šo ceļu biju mērojis jau vairākas reizes. Kad riteņu slieces aprāvās un mums priekšā nostājās necaurbrienami brikšņi, tētis izslēdza motoru, un apkārt nolaidās tumsa un pilnīgs klusums, ja neskaita lēnprātīgu ūdens burzguļošanu. Mums abiem kājās bija gumijas zābaki un eļļotas lietussabakses, manējās dzeltenas un viņējās oranžas, un, izcēlušies no bagāžnieka divus melnus spaiņus ar zvejas rīkiem, kabatas lukturīti un burku ar tārpiem, mēs devāmies uz upi.

Upmalā zāle bija slapja un nepakļāvīga un slējās man pāri galvai. Tētis gāja pa priekšu un piebradāja taciņu, un, kad es devos viņam nopakaļ, stiebri sakļāvās virs manis kā velve. Sikspārņi bez skaņas lidinājās pār upi kā melnas rakstu zīmes debesīs.

Pēc metriem četrdesmit tētis apstājās un aplaida skatienu visapkārt. "Te būs labi diezgan," viņš noteica.

Stāva un mālaina nogāze veda lejup uz upi. Ja kāju lika nepareizi, varēja nogāzties garšļaukus un ieslidēt taisni ūdenī. Jau bija sācis krēslot.

Ar vienu roku turēdamies pie zāles, tētis uzmanīgi nokāpa lejā, tad pagriezās un pastiepa man plaukstu. Es pieķeros tai un tādā pašā ievingrinātā piesardzībā sekoju viņam. Lejā pie ūdens mēs abi piemīņājām nelielu laukumiņu un nolikām spaiņus zemē.

Es atdarināju tēti, kad viņš brīdi stāvēja kluss un vēroja ūdeni, sekoju viņa skatienam un iztēlojos, ka redzu to pašu, ko redz viņš. Skaidrs, ka nebija nekādas iespējas droši zināt, vai atrodamies labā vietā. Ūdens bija tumšs, šur tur virspusē, draudīgi līgodamies, rēgojās pa kādam niedru pudurim, bet viss, kas zem ūdens, bija apslēpts mūsu skatieniem. Zināt mēs nevarējām neko, bet mēs izvēlējāmies ticēt. Palaikam nekas cits arī neatliek. Zvejošana jau bieži vien to arī nozīmē.

"Jā, te būs labi," tētis atkārtoja un pagriezās pret mani, un es izņēmu no spaiņa naktsšņori un padevu to viņam. Viņš iedūra kātu zemē un strauji atritināja vaļā auklu, paņēma rokā āķi un rūpīgi izvilka no burkas brangu slieku. Piekodis lūpu, viņš apskatīja slieku kabatas lukturīša gaismā, tad to uzdūra, turot āķi pretī sejai, un, izlikdamies, ka spļauj virsū, sacīja "Tpū, tpū",

vienmēr divas reizes, pirms ar liganu kustību iemeta to ūdenī. Viņš pieliecās, mazliet paraustīja auklu, lai pārlicinātos, ka tā ir nospriegota un neaizpeld pārāk tālu pa straumi. Tad viņš izstaiņājās, noteica "Tā ja", un mēs rāpāmies pa nogāzi atpakaļ augšā.

Tas, ko mēs saucām par naktsšņori, īstenībā laikam gan bija kas cits. Ar naktsšņori visbiežāk saprot ūdu ar daudzām āķiem un svariņiem pastarpām. Mūsu variants bija primitīvāks. Tētis pats taisīja naktsšņores. Viņš paņēma koka nūju, kurai vienu galu nosmailināja ar cirvi, nogrieza neilona auklas gabalu, metrus četrus vai piecus garu, un vienu galu piesēja pie nūjas. Svariņus viņš izgatavoja, ielejot izkausētu svinu tērauda caurulē un ļaujot tam sacietēt, pēc tam sazāgējot cauruli pāris centimetru platos gabalos, kuriem vidū izurba caurumu. Svariņš atradās uz auklas pārdesmit centimetru no nūjas, un viens pats paliels āķis – pašā auklas galā. Nūju iedzina zemē, āķis ar slieku gulēja upes dibenā.

Mums parasti līdzī bija desmit vai divpadsmit naktsšņores, un mēs likām uz tām ēsmu un metām tās upē, pa vienai vien, ar desmit metru atstarpēm. Augšā un lejā pa stāvo nogāzi, ikreiz viena un tā pati rūpīgā kārtība, tā pati labi ielāgotā rokas padošana, tie paši žesti un tas pats "Tpū, tpū".

Kad pēdējā naktsšņore bija iemesta, mēs pa to pašu ceļu gājām atpakaļ, augšup lejup pa nogāzi, un vēlreiz tās visas pārbaudījām. Saudzīgi paraustījām auklu, lai pārlicinātos, vai kāda zivs jau nav piekodusies, un pēc tam brītiņu klusēdami stāvējām un ausijāmies, ļaudami, lai instinkti mums iedveš, ka te būs labi diezgan, te kaut kas notiks, ja vien mēs nesteidzināsim laiku. Un, kad pēdējā

bija pārbaudīta, bija iestājusies gandrīz pilnīga tumsa un bez skaņas laidelējošos sikspārņus varēja pamanīt tikai tad, kad tie žigli aiztraucās mēnesnīcā. Mēs uzrāpāmies augšā pa nogāzi, gājām atpakaļ uz mašīnu un braucām mājup.

Es neatminos, ka pie upes mēs jebkad būtu runājuši par ko citu kā vien zušiem un to, kā tos labāk noķert. Īstenībā es neatminos, ka mēs vispār būtu runājuši.

Var gadīties, ka mēs arī nerunājām. Jo mēs atradāmies tādā vietā, kur vajadzība runāties nebija pārāk liela, vietā, kuras iedaba, gluži pretēji, vislabāk izpaužas kļūmā. Mēnessgaismas atspulgi, zāles švīksti, koku ēnas, upes monotonā burzguļošana un sikspārņi kā peldošas zvaigznītes visam pāri. Te vajadzēja būt piesardzīgam, lai iekļautos lielajā kopumā.

Protams, var arī gadīties, ka man viss palicis atmiņā nepareizi. Jo atmiņa mēdz pievilt, tā vēti un atsiņā. Kad mēģinām atsaukt prātā kādu ainu no pagājības, nevaram būt droši, ka atceramies svarīgāko vai atbilstošāko; iespējams, mēs atceramies to, kas vislabāk iederas kopainā. Atmiņa zīmē attēlu, kurā dažādajiem elementiem ir citam citu jāpapildina. Atmiņa nepieļauj krāsas, kas disonē ar fonu. Tad nu sacīsim, ka mēs klusējām. Es arī nezinu, par ko mēs būtu varējuši runāt.

Mēs dzīvojām tikai pāris kilometru no upes un, vēlu vakarā pārradušies mājās, uz kāpnēm novilkām zābakus un gumijotās bikses, un es tūdaļ devos gulēt. Aizmigu ātri, un īsi pēc pieciem tētis mani atkal modināja. Neko

daudz viņam nevajadzēja teikt. Es uzreiz piecēlos no gultas un uzvilku drēbes, un pēc dažām minūtēm mēs jau sēdējām mašīnā.

Upmalā patlaban lēca saule. Rītausma iekrāsoja pamali koši oranžu, un šķita, ka ūdens plūst ar citādu skaņu, dzidrāku un gaišāku, it kā būtu tikko atmodies no maiga miega. Visapkārt varēja dzirdēt citus trokšņus. Iesvelpās melnais strazds, ar neveiklu plakšķi ūdeni nolaidās mežapīle. Gārnis bez skaņas, kā izlūkodams, slīdēja virs upes, garo knābi izstiepis sev priekšā kā paceltu dunci.

Mēs gājām pa miklo zāli un atkal jau sāņus bridām lejup pa nogāzi pie pirmās naktsšņores. Tētis gaidīja mani, un mēs klusi stāvējām un pētījām, kā ir nospriegota aukla, centāmies ieraudzīt kādu kustību vai zīmi, kas liecinātu par rosību zem ūdens. Tētis pieliecās un uzlika roku uz auklas, tad iztaisnojās un papurināja galvu. Viņš izvilka auklu krastā un parādīja man āķi. Tas bija noskrubināts tīrs, visticamāk, slieku bija apēdušas izmanīgās karpas.

Mēs devāmies pie nākamās ūdas, kura arī bija tukša. Trešā tāpat. Pieejot pie ceturtais, mēs redzējām, ka aukla ir nostiepusies sāņus uz niedru skupsnu, un, kad tētis to paraustīja, tā palika ieķērusies. Viņš noburkšķēja kaut ko nesaklausāmu. Saņēma auklu ar abām rokām un parāva mazliet stiprāk, bet tā nepadevās ne par centimetru. Pie vainas varēja būt straume, kas aiznesusi āķi sev līdzī un nogremdējusi meldros. Bet tas varēja būt arī zutis, kurš, norijis āķi, iepinies pats un iepinķējis auklu augājā, tagad tur guļ un novilcina laiku. Kad satvēra auklu rokā, brīžam varēja manīt sīku kustību, it kā tas,

kas tur iestrēdzis zem ūdens, otrā auklas galā, turētos pretī ar lielu spēku.

Tētis raustīja un vilka auklu, kodīja apakšlūpu un bezpalīdzīgi šķendējās. Viņš zināja, ka šajā situācijā ir tikai divas iespējas un abos gadījumos viens būs zaudētājs. Vai nu viņam izdosies atsvabināt zuti un izvilkt to laukā, vai arī viņš palaidīs auklu vaļā un atstās zuti tur, upes gultnē, iepītu meldrājā, ar visu āķi un smago svarīņu kā svaigi kaltām važām.

Izskatījās, ka šoreiz nekāda glābiņa nebūs. Tētis pakāpās pāris soļu uz sāniem un izmēģināja citu leņķi, pavilka tik stingri, ka neilona aukla nospriegojās kā vijoles stīga. Nekas nelīdzēja.

“Nē, nesanāks,” viņš pēdīgi sacīja un parāva no visa spēka, tā ka aukla ar skaļu svilpienu izspruka no rokas.

“Cerēsim, ka izdzīvos,” viņš piebilda, un mēs turpinājām gājienu augšup un lejup pa nogāzi.

Pie piektās naktsšņores tētis noliecās un ar pirkstu galiņiem uzmanīgi aptaustīja auklu. Tad viņš izslējās un pakāpās soli nostāk. “Vai vilksi ārā?” viņš jautāja.

Es paņēmu auklu rokā un maigi pavilku, tūdaļ pat sajuzdams spēku, kas atbildēja. To pašu spēku, ko tētis bija samanījis ar pirkstiem vien. Es paguvu nodomāt, ka šī sajūta ir pazīstama, un pavilku nedaudz stiprāk, un zivs sarosījās. “Zutis,” es skaļi sacīju.

Zutis necenšas mesties projām, kā mēdz darīt, piemēram, līdaka, bet izlokās uz sāniem, kas rada tādu kā sūcošu pretestību. Tas ir pārsteidzoši spēcīgs savam lielumam un labs peldētājs par spīti sīkajām spurām.

Es vilku, cik vien lēni mēcēju, neļaudamies pretestībai, it kā lai paildzinātu šo brīdi. Bet aukla bija īsa,

un nebija nevienas meldru skupsnas, kur zutis varētu patverties, un drīz vien es to pacēlu virs ūdens, noskatīdamies, kā dzeltenbrūnais, spīdīgais ķermenis lokās rītausmā. Es mēģināju satvert zuti vietā, kur beidzas galva, bet to noturēt bija tikpat kā neiespējami. Tas kā čūska apvijās ap manu apakšdelmu, stiepās augšup virs elkoņa, un es sajutu tā sparū drīzāk kā konstantu spēku, nevis kustību. Ja es to izlaidīšu no rokām, tas aizslīdēs pa zāli un iepeldēs ūdenī, pirms pagūšu to satvert.

Beigās mēs izdabūjām āķi ārā, un tētis iesmēla spainī ūdeni no upes. Es ielaidu tajā zuti, kurš gluži kā ievingrinātā kustībā uzreiz sāka peldēt apkārt gar malu, un tētis uzlika roku man uz pleca, sacīdams, ka tas ir skaistulis. Un mēs gājām tālāk pie nākamās naktsšņores, viegliem soļiem augšup lejup pa nogāzi. Un es drīkstēju nest spaini.

Ieskatīties zutim acīs

Manam tētīm patika zvejot zušus vairāku iemeslu dēļ. Nezinu, kurš no tiem bija svarīgākais.

Droši zinu vien to, ka viņam patika būt tur, upes malā. Viņam patika teiksmainā un brikšņainā vide, klusi strāvojošie ūdeņi un vītols, un sikspārņi. Viņa vecāku mājas atradās tikai pārsimt metru atstatu. Tā bija zemnieku saimniecība ar dzīvojamo māju un kūti, un šaurs zemesceļš stiepās no sētas pār nelielo piekalni uz upi. Pa to mans tētis bija skraidījis kopš bērna kājas – lai makšķerētu vai peldētos. Upe bija iezīmējusi metaforisku ārējo robežu visai viņai pasaulei. Viņš bija sēdējis slēpnī ūdensmalas garajā zālē un ķēris peles, dzīvas bāzis tās kabatā un nesis mājās, lai pagalmā apšaudītu ar kaķeni. Ziemā viņš bija slidojis pa aizsalušajām palienēm. Vasarā, uz ceļiem tīrumā ravēdams bites vai rakdams kartupeļus, viņš bija dzirdējis, kā krācēs šalc ūdens.

Upe iemiesoja viņa sākotni, pazīstamo un zināmo, to, pie kā viņš allaž atgriezās. Taču zutis, kas peldēja tur, apslēptībā, un reizumis parādījās mums, iemiesoja ko citu. Tas drīzāk bija atgādinājums, cik maz mēs tomēr

zinām – par zuti vai par cilvēku, par to, no kurienes esam nākuši un uz kurieni esam ceļā.

Zinu arī, ka tētīm garšoja zuši. Vasarā, kad bijām daudz saķēruši, viņš varēja ar tiem mieloties vairākas dienas nedēļā. Visbiežāk viņš tos ēda ceptus kopā ar kartupeļiem un kausētu sviestu. Ēst taisīja mamma: paņēmusi notīrīto un izķidāto zuti, viņa to sagrieza desmit centimetrus garos gabaliņos, apvārtīja olā un miltos un izcepa sviestā, mazliet apbārstot ar sāli un pipariem. Man patika uz to skatīties. Ikreiz, kad mamma ielika zivi karstajā pannā, notika kaut kas nereāls. Zuša gabaliņi sakustējās. Karstuma apsvilināti, tie noraustījās spazmās. It kā joprojām būtu dzīvi.

Es stāvēju blakus un izbrīnīti noskatījos. Ķermenis, kas vēl nesen bijis dzīvs, bet nu ir beigts, turklāt sagriezts gabalos. Un tomēr kustas! Ja nāve nozīmēja mieru, vai tad tiešām varēja teikt, ka zutis ir beigts? Ja nāve mums atņem spēju just, kā gan zutis joprojām juta čuguna pannas karstumu? Sirds vairs nepukstēja, bet kaut kāda dzīvība tajā tomēr bija. Es prātoju, kur īsti ir robeža starp dzīvību un nāvi.

Vēlāk lasīju par tinteszivīm, kam taustekļos ir papildnam nervu šūnu. Patiesībā taustekļos koncentrējas vairāk nervu šūnu nekā smadzenēs, turklāt katrā tausteklī ir savs nervu centrs, kas ir daļēji neatkarīgs no centrālajām smadzenēm tinteszivs galvā. Šķiet, tai ir mazliet primitīvas, tomēr autonomas smadzenes katra taustekļa galā. Tausteklis var, tā sakot, rīkoties uz savu roku. Ar taustekļiem tinteszivs spēj, piemēram, sataustīt un sagaršot, un dažām sugām taustekļos ir pat gaismjutīgas nervu šūnas, kas ļauj tām zināmā mērā arī redzēt.

Bet ir vēl trakāk: ja tu nogriez vienu tinteszivs taustekli, tas ne tikai turpina kustēties, bet arī uzvedas teju vai kā patstāvīga būtne. Tausteklim var pamest ēsmu, un tas saķers to un centīsies pacelt pie galvas, ar kuru vairs nav saistīts.

Līdzīgu uzvedību biju novērojis arī zušiem. Nogriezis zutim galvu, biju redzējis, kā pārējais ķermenis aizlokās prom, it kā cenzdamies glābt savu dzīvību. Biju redzējis, kā tas minūtēm ilgi turpina locīties bez galvas. Šķiet, zutim nāve bija relatīvs jēdziens.

Es pats ēdu zušus tikai tad, ja biju spiests to darīt, – nevis tāpēc, ka man būtu to žēl, bet gan tāpēc, ka man tie negaršoja. Treknā un nedaudz mežonīgā garša man uzdzina nelabumu. Bet tētīm zuši ļoti gāja pie sirds. Viņš tos ēda ar rokām, noskrubināja asaku tīru un nolaizīja taukus no pirkstiem. “Trekns un labs,” viņš noteica. Ja tētis neēda zuti ceptu, viņš to ēda vārītu. Tos pašus desmit centimetrus garos gabalus ielaida katlā ar sālītu ūdeni, smaržīgajiem pipariem un lauru lapām. Gaļa kļuva pilnīgi balta un spīdīgi eļļota. Vārīts zutis man garšoja vēl mazāk nekā cepts.

Turpretī es labprāt palīdzēju tikt galā ar zušiem, kurus bijām noķēruši. Kad agrā rītā pārnācām mājās no upes, zuši mums bija melnajā spainī ar upes ūdeni. Mēs ielējām tīru ūdeni prāvākā spainī un pārcēlām zušus tajā. Tur tie palika guļam vairākas stundas, reizumis veselu dienu. Dažkārt mēs nomainījām ūdeni spainī.

Es itin bieži gāju ārā, lai tos apskatītu. Mana mamma bija aukle, tāpēc māja bija pilna ar maziem bērniem, un es mēdzu viņus paņemt līdzī uz garāžu, kur stāvēja spainis. Es bakstīju zušus, mēģinot panākt, lai tie peld uz

riņķi. Rādīju, kā tos tur, – ar rādītājpirkstu un vidējo pirkstu katru savā ķermeņa pusē virs pašas galvas un ar īkšķi kā āķi aiz apakšas. Es pacēlu zušus un ļāvu, lai tie spirinās un lokās gaisā. Spainī tie mēdza gulēt pavisam nekustīgi, kā beigti vai paralizēti, bet, kad izcēlu tos laukā, tiem pēkšņi parādījās negants spēks un tie tiriņājās man rokā. Es odu pēc sakaltušām zuša gļotām. Es nekad neļāvu citiem bērniem tos aiztikt.

Pret vakaru mēs nobeidzām zušus, un tā bija brutāla izrāde. Tētis pacēla zuti un stingri piespieda pie galda, paņēma zivju nazi un izdūra aso galu taisni caur galvu. Zutis locījās straujiem rāvieniem, tā ķermenis saspringa kā viens liels muskulis. Kad tas bija nedaudz nomierinājies, tētis izvilka nazi un nolika zuti uz metru gara dēļa. Viņš iesita pa piecollīgai naglai caur galvu un otrā dēļa galā tā, ka zutis palika karājamies kā pie krusta. Pēc tam viņš ar nazi iešķēla ādu visapkārt ķermenim tūliņ aiz galvas.

“Tagad novilksim tam pidžamu,” tētis teica un paņēma man knaibles. Es satvēru ar tām mazu stērbelīti un novilku ādu garā, liganā kustībā. Iekšpusē tā bija zilgana. Kā bērna pidžama. Zuša ķermenis vēl arvien šad un tad sakustējās, mezdamiem maigos, gausos likumos.

Mēs uzšķērdām zuti un izķidājām iekšas, nogriezām galvu, un gatavs bija.

Ja zutis bija prāvs, gadījās, ka mēs to nosvērām, tomēr tie praktiski vienmēr bija aptuveni viena lieluma, starp puskilogramu un kilogramu. Zuši mēdza būt mazliet atšķirīga resnuma un krāsas, daži bija drusku pālāki un citi – blāvi dzeltenbrūni, tomēr pārsvarā tie bija uzkrītoši līdzīgi cits citam. Visus tos gadus, kamēr mēs

ķērām zušus, mums ne reizes negadījās tāds, kas svērtu vairāk par kilogramu ar astīti. Tādu mēs, bez šaubām, saucām par milzeni, taču zinājām arī, ka ir sastopami zuši, kas sver vairāk nekā divus un trīs kilogramus. Par tādiem tētis sapņoja. Viņš bija lasījis avīzē par kādu sporta makšķernieku, kurš bija kļuvis par speciālistu lielo zušu vilkšanā.

“Viņš sēž pie upes trīs diennaktis no vietas,” tētis stāstīja. “Dienu un nakti. Vienkārši sēž un gaida. Viņš var sēdēt trīs dienas, un nekas nenotiek. Un tad pēkšņi tas ir klāt. Divarpus kilogramus smags zutis!”

Pacietība nepārprotami bija pirmais priekšnosacījums. Zutim ir jādod laiks. Mēs to uztvērām kā sava veida darījumu.

Mēs izmēģinājām arī citas ēsmas. Maucām uz āķa saldētas garneles. Lūkojām, kā ķersies ar trekniem melnajiem kailgliemežiem un vabolēm. Nekas no tā nebija sevišķi veiksmīgs. Reiz upmalas zālē atradām beigtu krupi. Tas bija resns un spīdīgs, un varbūt mēs pat bijām uzkāpuši tam virsū. Tētis uzvilka to uz āķa un iemeta upē, bet no rīta tas bija pazudis, un uz āķa nekas nebija uzķēries. Mēs atgriezāmies pie sliekām un paļāvāmies uz savu ieguldījumu. Gan jau pienāks diena, kad lielais zutis uzradīsies.

Bet tas neuzradās, padarot zuti mūsu acīs vēl noslēpumaināku. Šķiet, tieši tāpēc mans tētis bija kļuvis par zušu zvejnieku. Viņš stāstīja man par stikla zušiem, dzeltenajiem zušiem un sudrabainajiem zušiem, par to, kā tie maina veidolu, par zušiem, kas esot vecāki par jebkuru cilvēku, zušiem, kas dzīvojot šaurās un tumšās akās. Viņš stāstīja par garo ceļojumu pāri Atlantijas

okeānam atpakaļ uz sākotni, vietu lielā tālienē, kuru es nezināju un pat nespēju iztēloties, par to, kā tie ceļā vadās pēc Mēness kustībām vai varbūt pēc Saules, un par to, kā ikviens zutis neizdibināmu iemeslu pēc vienkārši zina, kurp doties. Kā kaut ko tādu varēja zināt ar tik lielu noteiktību? Kā varēja būt tik pārliecināts, ka tieši tas ir tavs ceļš?

Kad tētis runāja par Sargasu jūru, tā šķita kā sveša, teiksmaina pasaule. Vai kā pasaules gals. Es acu priekšā redzēju jūdžu jūdžēm atklātas jūras, kas piepeši pārvērtās par biezu jūraszāļu paklāju, kurā nūdzēja dzīvība un kustība un zuši vijās cits ap citu un gāja bojā, un nogrima dibenā, bet sīkas, caurspīdīgas vītola lapiņas peldēja augšup pretī gaismai un ļāva, lai neredzamā straume nes tās sev līdzī. Ikreiz, kad mēs noķērām zuti, es ielūkojos tam acīs, mēģinot ieraudzīt kādu mazumiņu no tā, ko tas redzējis. Neviens no tiem pat nepaskatījās uz mani.